

УДК 338.24

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2021-2-5>

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ КОМПАНІЇ ЯК МІРА ЗАПОБІГАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

В. В. ХМУРОВАкандидат економічних наук, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет**Р. В. ЛЕВИЦЬКИЙ**магістр,
Київський національний торговельно-економічний університет

Анотація. Мета статті полягає у проведенні теоретичного аналізу діагностики фінансової кризи компанії з погляду попередження неспроможності. **Методика дослідження.** Досягнення поставленої у статті мети здійснено за допомогою таких методів дослідження: монографічного, описового, методів порівняльного аналізу, а також використанням якісного, графічного методів та методу групування. **Результати.** Пропонуються проведення діагностики фінансової кризи як міри запобігання неплатоспроможності та банкрутства. Ефективність діяльності підприємств залежить від того, наскільки швидко, своєчасно та в повному обсязі вони можуть виконати розрахунки, що у свою чергу залежить від ефективності управління підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** Використання на практиці запропонованих теоретико-прикладних підходів дозволить підвищити результативність діяльності підприємства.

Ключові слова: криза компанії, фінансова криза, метод експрес-діагностики кризи, метод фундаментальної діагностики кризи, неплатоспроможність.

Постановка проблеми. Нині питання неплатоспроможності та оптимального фінансового стану компанії стають все більш актуальними. Водночас антикризове управління компанією з усіма його елементами, включаючи діагностику кризи, ще недостатньо вивчене.

У процесі становлення ринкової економіки в Україні багато підприємств опинилися в кризовому стані, який характеризується погіршенням фінансових результатів їх діяльності, нездатністю отримання прибутку. Враховуючи, що виникнення кризи на підприємстві несе загрозу самому існуванню підприємства і пов'язане з відчутними втратами капіталу його власників, можливість виникнення кризи має діагностуватися на самих ранніх стадіях з метою своєчасного використання можливостей її нейтралізації. До того ж кризове явище не тільки має тенденцію до розширення з кожним новим господарським циклом, а й породжує нові супутні йому явища. Тому чим раніше діагностовано кризу та застосовані антикризові механізми, тим більше можливостей відновлення має у своєму розпорядженні підприємство. У результаті дослідження автори прийшли до висновку, що стан неплатоспроможності компанії, який характеризується нездатністю компанії виконувати свої зобов'язання і переважанням пасивів компанії над її активами, є останньою і найбільш важкою стадією фінансових криз, в основному зумовленої тривалим небажанням керівництва реагувати на поточну фінансову кризу в компанії. Таким чином, одним з варіантів запобігання неспроможності компанії повинно бути своєчасне виявлення симптомів фінансової кризи компанії на ранніх стадіях, що є пріоритетним завданням кризової діагностики. Кризова діагностика – це систематичне застосування кількох різних (як правило, фінансових) моделей для оцінки стану компанії та виявлення можливих симптомів кризи. Раннє виявлення ознак кризи значно збільшує можливості порятунку активів компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певна кількість авторів вивчали неплатоспроможність ком-

паній і пов'язані з цим питання. Вивчаються питання діагностики неспроможності і банкрутства, розробляються загальноновизнані моделі прогнозування бізнесу такими зарубіжними дослідниками, як: Е. Альтман, [4] Л. А. Бернстайн [1], Р. Таффлер [21], Дж.Р. Фулмер [11], Д. Мацкявічюс [14], В. Бланк [9].

Очевидно, що такий вид фінансової асиметрії, як неплатоспроможність, по-перше, асоціюється з її негативним впливом або навіть руйнівним впливом на подальший фінансовий розвиток компанії. Це думка підтримується більшістю вищезазначених дослідників – неплатоспроможність характеризується як можливий результат кризи [8] і розглядається як остання стадія розвитку кризової ситуації, що дозволяє стверджувати, що запобігти неплатоспроможності і уникнути великих фінансових втрат можна, діагностуючи кризу компанії на першій стадії її розвитку, оскільки в цьому разі збільшуються можливості запобігання подальшому розвитку кризи. У зв'язку з цим, необхідність раннього виявлення симптомів, прогнозування кризових ситуацій і оцінки ймовірності кризи набуває вирішальне значення, вказуючи на основні завдання діагностики кризи. Хоча низка вчених і економістів у своїх дослідженнях [6; 10; 12; 13; 19] підкреслюють переваги систематичного впровадження ефективної діагностики кризи для потреб управління підприємством, все ж питання діагностики і прогнозування кризи, а також антикризового управління залишаються маловивченими в економічній та управлінській науці як в Україні, так і за кордоном.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основними завданнями є визначення фінансової кризи, проведення її діагностики та прийняття управлінських рішень з метою запобігання неплатоспроможності та банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство у процесі свого функціонування не може уникнути криз та кризових явищ. На практиці з кризою ідентифікують загрозу банкрутства та неплатоспро-

можності підприємства, також брак у фірми потенціалу для свого успішного функціонування на ринку. Економічний зміст кризи розвитку підприємства та причини її виникнення є важливими елементами у системі управління і прийняття різноманітних господарських рішень. Криза, як економічна категорія розглядається як складний загострений стан, різкий перелом або занепад розвитку підприємства. Це процес порушення рівноваги розвитку підприємства, що характеризується не здатністю підприємства виконувати свої зобов'язання перед контрагентами

Фінансове становище та платоспроможність підприємства – актуальна тема серед дослідників і економістів. Все частіше ведуться дебати щодо різних аспектів пов'язаних з цим складних питань. В науковій сфері постійно пропонуються нові ідеї, дослідження з питань платоспроможності, фінансового стану підприємства і можливостей його оцінки.

І. Берзкале [8] проаналізував вплив структури активів компаній на результати діяльності компанії, М. Білик [2] провів дослідження можливостей використання даних про рух грошових коштів у фінансовому аналізі. О. Рудникцька та Я. Біленська у своєму дослідженні [3] аналізують зв'язок між зовнішніми факторами, фінансовими кризами, і платоспроможністю компанії. Деякі дослідники опублікували навчальні матеріали, що містять короткий опис тради-

ційних методів фінансового аналізу для оцінки фінансового стану і результатів діяльності підприємства [2]. Визнано, що зарубіжні дослідники приділяють велику увагу вивченню питань неплатоспроможності.

Діапазон переліку кризових явищ досить об'ємний: від перешкод у стабільному функціонуванні суб'єкта господарювання через різні конфліктні ситуації до його ліквідації. З практичної точки зору, криза порівнюється з загрозою банкрутства, неплатоспроможністю підприємства, його діяльності в неприбутковій зоні.

Теорія пропонує низку думок, пов'язаних із визначенням поняття неспроможності, заснованих на дослідженнях, розроблених дослідниками з ряду різних країн з різних економічних систем. Тим не менше Р. Шнейдере приходить до висновку, що визначення терміну, представлені в літературі і законодавчих актах, що визначають неплатоспроможність компанії як фінансовий стан компанії, коли вона не може своєчасно здійснювати платежі за своїми зобов'язаннями [20]. Іншими словами, ситуацію в компанії можна описати як фінансову асиметрію, коли зобов'язання компанії більші, ніж її активи. Очевидно, що така ситуація в першу чергу пов'язана з негативним впливом в минулому і негативним (або навіть підричним) впливом на подальший фінансовий розвиток компанії. Низка дослідників підкреслюють, що неплатоспроможність компанії має негативний вплив, і це небажано як для

Таблиця 1

Прояви факторів, що генерують фінансову кризу в діяльності компанії

Група факторів	Прояви факторів
Зовнішні фактори (макросередовище)	
Економічні	- Інфляція та зниження обсягу ВВП; - Нестабільність валютного ринку; - Зниження загального рівня доходів тощо.
Політичні	- Політична нестабільність; - Зниження пріоритету вирішення економічних проблем для провідних політичних сил тощо.
Правові	- Недосконалість нормативної бази, посилення податкового регулювання тощо.
Соціально-культурні	- Зміна уподобань споживачів; - Невідповідність якості пропонованої на ринку робочої сили потребам виробничого процесу тощо.
Технологічні	- Низький рівень фінансування державою науки і техніки; - Слабка система патентного захисту тощо.
Природно-географічні	- Кліматичні умови; - Стихійні лиха тощо.
Зовнішні фактори (мікросередовище)	
Ринок праці	- Незадовільний склад і якість робочої сили на ринку; зростання вартості робочої сили тощо.
Ринок матеріальних ресурсів	- Стійка відсутність на ринку необхідних ресурсів в необхідному обсязі, якості й асортименті тощо.
Ринок фінансових ресурсів	- Незадовільний стан фінансового ринку, невідповідні умови залучення фінансових ресурсів; - Незадовільні умови розміщення власних тимчасово вільних коштів економічного суб'єкта тощо.
Конкурентне середовище	- Посилення монополізму на ринку тощо.
Внутрішні фактори	
Виробничі	- Застарілі і зношені основні фонди; - Низька продуктивність праці тощо.
Організаційно-управлінські	- Нераціональність структури управління організацією тощо. - Недостатній рівень компетенції керуючого персоналу;
Фінансові	- Недосконалість фінансового планування; - Недооцінка окремих видів фінансових ризиків суб'єкта тощо.
Комерційні	- Залежність від обмеженого кола постачальників і покупців; неефективність маркетингової служби тощо.

Джерело: за матеріалами [7; 14]

окремого господарюючого суб'єкта (компанії), так і для національної економіки в цілому [17]. Це визначення підтримують кілька дослідників, згаданих у цій статті. У свою чергу, деякі з зарубіжних дослідників вважають, що неплатоспроможність – це можливий результат кризи компанії [15] і останній етап розвитку кризи, а тому повинна позиціонуватися як альтернатива, а не неминуче рішення фінансової кризи компанії. Підкреслимо: істотний дисбаланс і незабезпеченість бізнеса фінансовими ресурсами можуть виникнути, якщо не будуть виділені адекватні заходи для вирішення кризи, і ця ситуація буде визначена як неплатоспроможність або банкрутство [18].

Для розуміння природи фінансової кризи як явища, важливо розуміти її чинники, вони представлені в табл. 1.

Зовнішні (екзогенні) фактори, що генерують фінансову кризу, діють на організацію в силу того, що вона здійснює свою фінансово-господарську діяльність в умовах дворівневого зовнішнього середовища – макро- і мікросфери. Дія екзогенних факторів не залежить від якості діяльності економічного суб'єкта, у зв'язку з чим в організації повинен бути вироблений ефективний механізм адаптації до умов зовнішнього середовища з метою нівелювання їх впливу на її фінансовий стан.

Аналізуючи вплив факторів макросередовища, особливу увагу необхідно приділити економічним і політичним чинникам, які виступають обмеженнями на рівень і динаміку кон'юнктури на ринку грошей, товарів і ресурсів, впливаючи на обсяг сукупного попиту в економіці, динаміку його росту і загальну мобільність ресурсів виробництва. Правові фактори, а саме нормативно-правова база, що встановлюють обмеження на сферу діяльності організації, регулюють питання захисту підприємництва, зумовлює інституціональну структуру мікроекономічного середовища тощо.

Природно-географічні фактори визначають наявність та якість природних ресурсів, необхідних для організації виробничого процесу, що відбивається в його витратах і технологічних можливостях.

Соціально-культурні фактори чинять вплив на, з одного боку, характер попиту на ринку і його мінливість, а з іншого – на якість і забезпеченість суб'єкта робочою силою.

Технологічні фактори встановлюють рівень ефективності виробництва продукції і надання послуг, що відбивається на конкурентоспроможності компанії.

Зовнішні фактори мікросередовища (ринку фінансових, трудових і матеріальних ресурсів), які сприяють появі і розвитку фінансової кризи, обмежують можливості маневрування факторами виробництва на рівні організації, що впливає на загальну ефективність його діяльності, а, відповідно, і на якість фінансового стану. Крім того, до факторів фінансової кризи даної групи відноситься стан конкурентного середовища, яке встановлює межі можливостей розширення виробництва компанії.

Внутрішні причини фінансової кризи виникають безпосередньо в процесі функціонування конкретної компанії і, відповідно, можуть бути усунені самою організацією. Тривалість періоду часу, необхідного для вирішення виниклих диспропорцій в роботі компанії, залежить від досконалості її управління (організаційно-управлінських факторів). Неefективність фінансового менеджменту є найбільш гостро про-

блемою українських організацій, яка не тільки перешкоджає їх раціональній та продуктивній роботі, але і породжує інші кризові фактори. Виробничі фактори встановлюють рамки процесу виробництва з точки зору його технічного оснащення, резервів розвитку і організації розподілу ресурсів. Фінансові фактори порушують стійкий оборот фінансових ресурсів, тоді як комерційні призводять до збоїв систем постачання і збуту економічних суб'єктів.

Всі фактори фінансової кризи тісно взаємопов'язані між собою, що проявляється в їх взаємній, а в деяких випадках і синергетичній дії, що багаторазово підсилює сукупний негативний ефект від їх впливу на фінансово-господарську діяльність організації. Так, у разі відповідності раціонального механізму адаптації економічного суб'єкта до представлених складових зовнішнього середовища, фактори макро- і мікросфери здатні викликати кризові явища в його діяльності, а у разі наявності серйозних внутрішніх диспропорцій розвитку – привести до банкрутства організації.

Отже, з джерел генерування можуть бути виділені фінансові кризи, що виникли в результаті дії внутрішніх, зовнішніх чинників, а також їх сукупності. Криза, що стала результатом дії факторів, викликаних внутрішнім середовищем підприємства, як правило, вирішується за рахунок власних антикризових механізмів компанії і вимагає найменший період часу для ліквідації диспропорцій в її діяльності. Найбільш комплексним і важким з точки зору елімінавання симптомів і наслідків є криза, що настигла в силу синергетичного ефекту як внутрішніх, так і зовнішніх причин.

Настання кризового стану та загрози банкрутства може виникнути:

- під час переходу від стадії початкового розвитку до періоду зростаючого розвитку;
- під час переходу від стадії розвитку до стадії стабілізації;
- під час переходу від стадії стабілізації до періоду глобального спаду та депресії;
- від моменту оголошення банкрутом до ліквідації бізнесу.

За масштабами кризових диспропорцій виділяють структурну (локальну) і системну фінансові кризи. Локальна криза проявляється у результаті тривалого наростання протиріч у окремих параметрах фінансового потенціалу і виражається у вигляді невідповідності їх структурних пропорцій умовам і вимогам фінансової діяльності та безпеки організації. Системна фінансова криза поширюється на всі основні напрями і форми фінансової діяльності організації, висловлюючи диспропорції всієї фінансової системи.

При цьому локальна фінансова криза може бути класифікована більш детально, а саме виходячи із структурних диспропорцій параметрів фінансової системи. Так, фінансова криза може бути викликана неоптимальною структурою капіталу компанії в результаті надмірно високої частки зовнішнього фінансування, що залучається на менш привабливих умовах, що знижує фінансову стійкість компанії і обмежує можливості формування чистого грошового потоку. До кризи також може призвести неоптимальна структура активів, що характеризується високою часткою необоротних та низьколіквідних активів, що сповільнює оборот всього авансованого в діяль-

ність економічного суб'єкта капіталу, а відповідно, знижує ефективність його використання. Незбалансованість грошових потоків компанії, що виникла в результаті невідповідності припливу і відтоку грошових коштів і несинхронності їх формування у часі, є причиною падіння рівня платоспроможності організації і також проявляється як один з видів локальної фінансової кризи. Ще однією причиною аналізованої кризи є неоптимальна структура інвестицій внаслідок надмірної частки ресурсовитратних реальних інвестиційних проєктів, переважання проєктів з тривалим терміном окупності, а також фінансування переважно за рахунок позикових коштів. Крім того, фінансова криза може бути викликаний перекосами в структурі та інших фінансових параметрах діяльності організації, таких як портфель дебіторської заборгованості, склад витрат виробництва тощо.

Фінансова криза може здійснювати різний за ступенем тяжкості вплив на діяльність економічного суб'єкту. У відповідності з даним критерієм, виділяють легку фінансову кризу, яка, як правило, є однією з форм локальної кризи і досить швидко вирішується внутрішніми інструментами кризового менеджменту. Глибока фінансова криза супроводжується структурними диспропорціями ряду параметрів фінансової системи. В цьому випадку для стабілізації діяльності потрібна мобілізація не тільки всіх механізмів антикризового управління організації, але і деяких форм зовнішньої фінансової санації.

Катализаторами, що забезпечують фінансову кризу на підприємстві, можуть виступати такі фактори, як різке зниження грошових потоків і втрата ринкової вартості активів. При розгляді втрати ринкової вартості активів важливо проаналізувати показник «чисті активи» організації. Негативне значення даного показника (менше статутного капіталу по закінченні фінансового року, наступного за другим фінансовим роком або кожним наступним фінансовим роком), в першу чергу, характеризує відсутність фінансової стійкості боржника. Тим не менш, часто компанії, які мають ознаки неплатоспроможності, продовжують свою діяльність. Дану ситуацію можна пояснити такими причинами:

- дорогою процедурою проведення банкрутства;
- бажанням сумлінних власників зберегти свій бізнес;
- розумінням кредиторів, що у випадку оголошення підприємства банкрутом виникне велика ймовірність неповернення всієї суми боргу;
- існуванням великої частки ймовірності, що послуги (товари, роботи) даної компанії будуть затребувані на ринку.

Хоча низка дослідників і економістів в своїх роботах підкреслюють переваги, які дає систематичне впровадження кваліфікованої діагностики кризи для потреб управління підприємством, питання діагностики і прогнозування кризи залишаються маловивченими темами антикризового управління в економіці та науці управління. У той же час у всьому світі зростає інтерес до техніки і методології раннього виявлення і прогнозування криз, що доповнює ряд існуючих вчень про прогнозування неплатоспроможності.

У сучасних дослідженнях антикризова діагностика компанії визначається як систематичне використання різних (переважно фінансових) моделей, які оцінюють фінансовий стан компанії, а також виявляють будь-які

ознаки кризи. Вона розглядається як окрема функція антикризового управління, специфічний етап. Кризова діагностика набуває особливе значення як для антикризового управління, так і для класичних систем управління, оскільки має багатofункціональну основу. Наприклад, вона забезпечує:

- додаткову перевірку якості фінансових звітів;
- достовірну інформацію про реальну ситуацію і ресурси;
- розумну основу для прийняття управлінських рішень;
- своєчасне виявлення ознак кризи – можливість економії ресурсів компанії;
- основу для прогнозування і моделювання криз;
- основу для розробки плану кризового управління тощо.

Також важливо розуміти, що проведення фінансової діагностики на високому рівні якості передбачає дотримання низки принципів.

Принцип порівнянності (зіставності) передбачає зіставлення інформації (фінансова, бухгалтерський баланс, фінансово-правові коефіцієнти і т. п.) за різні періоди діяльності організації. Показники повинні бути здійснені за єдиною методикою, заснованій на місцевому законодавстві.

Принцип повноти в ході проведення фінансового аналізу кризового стану організації впливає на обсяг дослідних процедур.

Принцип достовірності (реальності) передбачає забезпечення відповідності облікових даних інформації первинних облікових документів, які відображають законно здійснювані і правильно оформлені господарські операції

Принцип тимчасової узгодженості (завершеності). Згідно з даним принципом процедура фінансової діагностики повинна проходити по безумовному тимчасовому регламенту (щорічно, щоквартально, щомісячно і т. п.).

Принцип суттєвості має на увазі використання даних фінансово-господарської діяльності організації, які здійснюють істотний вплив на її фінансовий стан. Для аналогії можна використовувати ознаку суттєвості, що застосовується у аудиторській діяльності та бухгалтерському обліку.

Метою діагностики кризи є своєчасне виявлення ознак кризи або пояснення характеристик поточної кризи. Що стосується діагностики фінансової кризи, то ряд дослідників посилаються на систему цільового фінансового аналізу, яка орієнтована на виявлення кризового розвитку компанії і можливих тенденцій. За методами реалізації і загальним цілям діагностики фінансової кризи можна розділити на дві основні системи (див. рис. 1 [12]):

- система експрес-діагностики кризових ситуацій;
- система фундаментальної діагностики кризи.

Деякі сучасні дослідники, що розробили сучасні методи діагностики, не позиціонують ці методи ні як експрес, ні як фундаментальні. Наприклад, Салакас [19] пропонує використовувати штучні нейронні мережі, які дозволяють у цілому оцінити глибину кризи компанії і динаміку розвитку кризи в найближчому майбутньому.

Методи кризової експрес-діагностики дозволяють виявити симптоми кризи в компанії без глибокого ана-

Система антикризового управління компанією	
Система методів діагностики кризи компанії	
Експрес-методи	Фундаментальні методи
Превентивний аналіз	Остаточний аналіз
Структурний аналіз	Докладний аналіз
Виявлення симптомів кризи та попередня оцінка ситуації	Оцінка ознак кризи
Кризова експрес- діагностика	Фундаментальна діагностика кризи
Система регулярної оцінки характеристик розвитку фінансової кризи компанії, що реалізується за даними фінансової звітності з застосуванням стандартних алгоритмів аналізу	Система оцінки характеристик розвитку фінансової кризи компанії, реалізована на основі факторного аналізу та прогнозування

Рис. 1. Методи діагностики кризи компанії по цілям, способам реалізації та глибині дослідження

Джерело: за матеріалами [12])

лізу показників фінансово-господарської діяльності компанії, надаючи можливість виявити «вузькі місця» в системі управління компанією і вказати напрямки подальшого аналізу [9], який, в свою чергу, забезпечується фундаментальною діагностикою. Метою експрес-діагностики є оцінка загального фінансового стану компанії, складання прогнозу можливого настання кризи в короткі терміни або виявлення глибини або тяжкості поточної кризи (визначення ступеня кризи). Однак слід зазначити, що результати такої діагностики і рішення, засновані на цих результатах, в основному носять попередній характер, а висновки носять імовірнісний характер.

Фінансова криза компанії може виникнути у рамках кожного з бізнес-процесів компанії і внаслідок широкого спектра причин. Процес експрес-діагностики починається з відбору елементів кризового поля компанії, які за своєю природою є «слабкими місцями» компанії, що є найбільш чутливими до змін і відображають ймовірність настання кризи. На другому етапі з урахуванням відібраних елементів кризового поля розробляється система індикаторів, що включає характеристики елементів поля. Експрес-діагностика завершується четвертим етапом, або попередньою оцінкою фінансової кризи компанії, яка проводиться з урахуванням результатів аналізу окремих аспектів фінансової кризи компанії, виконаної на третьому етапі.

Методи кризової експрес-діагностики компанії можуть розрізнятися в залежності від конкретної системи цілей, специфіки компанії, предметів, входять в поле кризи тощо. Система кризової експрес-діа-

гностики забезпечує раннє виявлення ознак розвитку кризи в компанії, що дозволяє ефективно проводити заходи по нейтралізації кризи. Превентивний ефект кризової експрес-діагностики особливо очевидний на стадії легкої фінансової кризи, при виявленні фінансової кризи більш широкого масштабу діагностика повинна супроводжуватися системою фундаментальної кризової діагностики [6; 9] яка дає більш глибоке і всебічне пояснення фінансової кризи компанії.

Метод фундаментальної діагностики кризи відрізняється від експрес-діагностики тим, що є більш глибоким і аналітично всебічним. Фундаментальна діагностика кризи характеризується рядом дослідників як система, призначена для оцінки характеристик фінансової кризи компанії, яка реалізується на основі факторного аналізу та прогнозування [9]. Даний вид поглибленої діагностики проводиться в основному тоді, коли в результаті експрес-діагностики виявлено глибоку фінансову кризу або фінансову катастрофа компанії, таким чином, результати, отримані методом фундаментальної діагностики, доповнюють (або розширюють) і підтверджують оцінку фінансового стану компанії, проведену в ході попередньої діагностики. Основні завдання фундаментальної діагностики фінансової кризи визначено дослідниками [6; 9]:

- розглянути і провести поглиблену оцінку характеристик, отриманих в ході експрес-діагностики фінансової кризи компанії;
- обґрунтувати та затвердити попередню оцінку ступеня фінансової кризи компанії;

– прогнозувати характер розвитку і негативні наслідки окремих факторів, що породжують загрози фінансової кризи компанії;

– оцінити і спрогнозувати здатність компанії запобігти (нейтралізувати) фінансовій кризі, використовуючи свій внутрішній фінансовий потенціал.

Певні завдання повинні бути реалізовані у кілька етапів, які, на думку економістів, мають деякі відмінності. Литовський дослідник [12] пропонує такі чотири етапи:

1. Виявлення і вивчення ключових факторів, що визначають кризовий розвиток компанії;

2. Виявлення критичного (кризового) стану компанії і розробка ефективних заходів, відповідних ступеню кризи;

3. Вибір ефективних внутрішніх заходів щодо фінансової стабілізації компанії в залежності від ступеня кризи;

4. Вибір ефективних форм реструктуризації.

Низка дослідників [6; 9] описують п'ять основних етапів фундаментального процесу діагностики кризи (див. рис. 2).

Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що дослідники більш детально підрозділяють процес фундаментальної діагностики кризи, чітко виділяючи необхідність створення системи основних чинників, що визначають розвиток фінансової кризи компанії, а також виділяючи етап прогнозування розвитку фінансової кризи компанії з урахуванням негативного впливу індивідуальних чинників (1 і 3 етап відповідно, рис. 2).

К. Гарскайте-Милвідіене поділяє етап вибору ефективних форм реструктуризації на тій підставі, що необхідність реструктуризації оцінюється в той момент, коли оцінюється здатність компанії реалізувати внутрішні заходи фінансової стійкості.

Загалом фундаментальна діагностика фінансової кризи компанії дозволяє отримати більш повне пояснення фінансової кризи компанії і уточнити можливі методи і форми фінансового оздоровлення. Діагностика такого роду без результатів експрес-діагностики (або замість неї) не є повністю ефективною, оскільки в разі відсутності реальних симптомів кризи фундаментальна діагностика кризи, яка здійснюється на систематичній основі, стає трудомісткою і капіталомісткою роботою, що може призвести до поверхневого відношення до цього процесу з боку персоналу і менеджменту, що безпосередньо беруть участь у ньому.

Для того щоб мати можливість запобігти потенційній кризі або зменшити негативні наслідки, викликані

кризою, методи діагностики кризи повинні забезпечити прогноз потенційної кризової ситуації до її фактичного виникнення і до появи явних ознак кризи. Своєчасна, систематична і комплексна діагностика кризи дає можливість запобігти кризі до її посилення, тим самим запобігти неспроможності (банкрутству), і, крім того, дає можливість ефективно керувати фінансовими ресурсами компанії.

Окремо також стоїть система ранньої діагностики фінансової кризи на підприємстві – особлива інформаційна система, завдяки якій отримується інформація про потенційні небезпеки, що загрожують із зовнішнього та (або) внутрішнього середовища самого підприємства, з тим, щоб своєчасно та цілеспрямовано запровадити заходи адекватного реагування в той період, коли підприємство має високий ступінь свободи маневру, запас часу і більш широкий вибір антикризових процедур в порівнянні з колом заходів, що здійснюються в процесі реактивного антикризового управління.

За змістом механізм впровадження системи ранньої діагностики та подолання фінансової кризи на підприємстві є комплексом організаційних, інформаційних, методичних та управлінських процедур, призначених для розробки дієвого стабілізаційного управління підприємством при загрозі фінансової кризи. Система ранньої діагностики та подолання кризи повинна логічно вписуватися у систему планування та контролю, включати елементи як стратегічного, так і оперативного контролінгу. Безперечно її першочерговим завданням є своєчасне виявлення ознак кризи на підприємстві та їх нейтралізація, але з іншого боку, за допомогою цієї системи виявляються додаткові шанси для суб'єктів господарювання.

Адаптація системи раннього виявлення та подолання фінансової кризи на підприємстві не вимагає структурної перебудови його управління. При наявності налагодженого контролінгу вона може реалізувати контроль за кризовими процесами як одну з його функцій. В цілому для впровадження на підприємстві системи раннього виявлення та подолання фінансової кризи необхідно створити робочу групу спеціалістів по формуванню антикризової програми як постійно діючий консультативний орган.

Незважаючи на наявність значної кількості методів превентивного виявлення кризи в процесі розвитку підприємства, слід зазначити, що для отримання чіткої картини необхідно розробити індивідуальну систему індикаторів кризи, яка б враховувала специфіку діяльності та досвід підприємства.

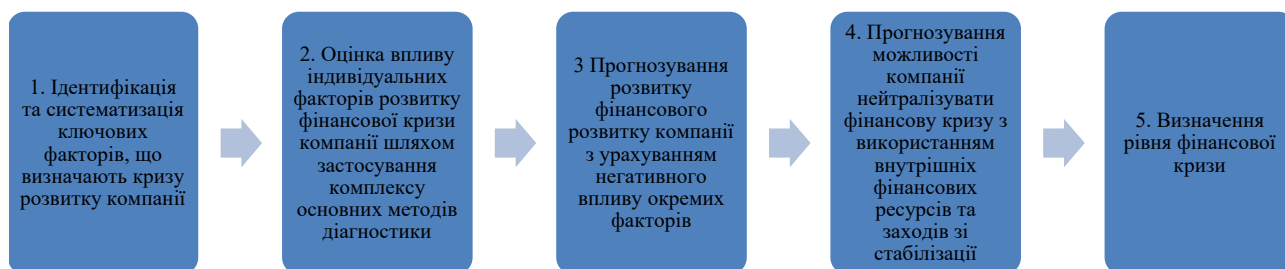

Рис. 2. Основні етапи фундаментальної діагностики фінансової кризи компанії

Джерело: за матеріалами [6; 9]

Висновки. Дослідження дозволило зробити висновок, що неплатоспроможність компанії, яку можна охарактеризувати як нездатність компанії виконувати свої зобов'язання і переважання пасивів компанії над її активами, є останньою і найбільш важкою стадією розвитку фінансової кризи, в основному будучи наслідком тривалого небажання керівництва компанії реагувати на очевидний фінансова криза.

Якщо реальна криза виявлена на ранніх стадіях, у компанії є можливість швидко відреагувати і знизити загрози розвитку кризи; в свою чергу, запобігання подальшого розвитку кризи, запобігання ризиків неплатоспроможності дозволяє уникнути значних фінансових втрат. Таким чином, однією з можливостей запобігання неплатоспроможності компанії є своєчасне виявлення симптомів фінансової кризи на ранніх стадіях її розвитку, що є пріоритетним завданням кризової діагностики. Антикризова діагностика – це систематичне застосування кількох різних (в основному – фінансових) моделей для оцінки стану компанії

та виявлення можливих ознак кризи. Експрес-діагностика фінансової кризи компанії в цілях попередження неплатоспроможності підвищує здатність компанії запобігти настанню неплатоспроможності, надаючи можливість швидко розпізнати фінансову кризу, що насувається або її більш легкі симптоми. У свою чергу, в ході фундаментальної діагностики прогнозується та/або детально характеризується ймовірність настання неплатоспроможності, отримуючи глибокі і всебічні характеристики найбільш важких стадій фінансової кризи.

Комплексна діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства являє собою поетапну систему оцінювання, складається з чітко виважених шляхів, конкретного економічного сценарію, детального дослідження за складниками фінансово-економічного розвитку підприємства в розрізі певного періоду часу, а також обов'язкового проведення діагностики діяльності підприємства в межах ринкового конкурентного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернстайн, Л.А. Аналіз фінансової звітності. 2003. С. 65–78.
2. Білик, М.Д. Фінансовий аналіз. *КНЕУ*. 2005. С. 366–370.
3. Рудницька О.М., Біленька Я.Р. Шляхи покращання фінансового стану українських підприємств. 2009. С. 132–137. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2700/1/19.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).
4. Altman E. Financial ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *Journal of Finance*. 1968. vol. 2, pp. 589–609.
5. Altman E.I., Eisenbeis R.A. Financial applications of discriminant analysis: a clarification. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1978. № 13(1). С. 185–195.
6. Асаул А.Н., Коротаєва Ю.В., Князь І.П. Теорія і практика прийняття рішень з виходу із кризи. 2007. 224 с.
7. Bajmahambetova G.I. Diagnostika krizisa v antikrizisnom upravlenii. *Vestnik KazNU*. 2010. № 5 (81), pp. 87–92.
8. Berzkalne I. Komercsabiedribu kapitāla struktūras ietekme uz darbības finansu rezultātiem. Doctoral Thesis. Riga : University of Latvia. 2016. P. 347–350.
9. Blank I.A. Antikrizisnoe finansovoe upravlenie predpriyatijem. Kyiv : El'ga. 2006.
10. Darling J.R., Kash T. Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention. *Leadership & Organization Development Journal*. 1998. Vol. 19, pp.179–186.
11. Fulmer J.G. A Bankruptcy Classification Model for Small Firms. *The Journal of Commercial Bank Lending*. 1984. P. 25–37.
12. Garskaite-Milvydiene K. Diagnostics of bankruptcy threat to enterprises, *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2012. № 1 (3), pp.197–203.
13. Korotkov E.M. Antikrizisnoe upravlenie. Moscow : INFRA-M. 2010. С. 29–39.
14. Mackevičius J. Įmonių veiklos analizė – informacijos rinkimo, tyrimo ir vertinimo sistema. *Informacijos mokslai*, 2008. № (46), pp. 46–56.
15. Meiste R., Jakstiene S. Crisis Diagnosis in Anti-Crisis Management Process in a Company. *Institute of Economic Research Working Papers*. 2015. № 9/2015. URL: <http://economic-research.pl/Journals/index.php/oc/article/view/154>. (дата звернення: 20.10.2021).
16. Olena D., Valeriya Y., Nataliya M., Olga R., Katerina K. Theoretical aspects of determination of enterprises crisis on the basis of modern evaluation and analysis models. *Perspectives of modern scientific research*. 2018. № 5. URL: <http://conferencii.com/files/archive/2018-05.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).
17. Rosenblatt M. Asymptotic Normality, Strong Mixing and Spectral Density Estimates. 1989. № 12 (4), pp. 1167–1180.
18. Sabelfeld T.V., Shavandina O.A. Analiz podhodov i metodov diagnostiki krizisnogo sostojanija predprijatija. *Polzunovskij vestnik*. 2006. № 3, pp. 185–190.
19. Sakalas A., Virbickaite R. Construct of the Model of Crisis Situation Diagnosis in a Company. *Engineering Economics*. 2011. Vol. 22 (3), pp. 255–261.
20. Šneidere R. Finansu analizes metodes uzņemuma maksatnespejas prognozesanai. Doctoral Thesis. 2007. URL: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5256/6494-Ruta_Sneidere_2007.pdf?sequence=1 (дата звернення: 20.10.2021)
21. Taffler R.J. Empirical models for the monitoring of UK corporations. *Journal of banking & finance*. 1984. № 8(2), pp. 199–227.

REFERENCES

1. Bernstein, L.A. (2003). *Analiz finansovoi zvitnosti* [Analysis of financial statements]. Pp. 65–78.
2. Bilyk, M.D. (2005). *Finansovyi analiz*. KNEU [Financial analysis]. Pp. 366–370.
3. Rudnytska, O.M., Bilenska, Y.R. (2009). *Shliakhy pokrashchannia finansovoho stanu ukraïnskyykh pidpriemstv* [Ways to improve the financial condition of Ukrainian enterprises]. Pp. 132–137. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2700/1/19.pdf> (accessed 22 October 2021).
4. Altman, E. (1968). Finansovi koefitsiienty, dyskryminatsiinyi analiz ta prohnozuvannia bankrutstva korporatsii [Financial ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy]. *Journal of Finance*, vol.2, pp.589–609.
5. Altman, E.I., & Eisenbeis, R.A. (1978). Finansovi zastosuvannia dyskryminantnoho analizu [Financial applications of discriminant analysis]: a clarification. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, no. 13(1), pp.185–195

6. Asaul A.N., Korotaieva Yu.V., Kniaz I.P. (2007) *Teoriia i praktyka pryiniattia rishen z vykhodu iz kryzy* [Theory and practice of decision-making to overcome the crisis]. 224 p.
7. Bajmahambetova, G.I. (2010). Diagnostika krizisa v antikrizisnom upravlenii [crisis diagnosis in crisis management]. *Vestnik KazNU*, no. 5 (81), pp. 87–92.
8. Berzkalne, I. (2016). Vplyv struktury kapitalu komertsiiykh kompanii na finansovi rezultaty diialnosti [The influence of the capital structure of commercial companies on the financial results of activities]. Doctoral Thesis. Riga: University of Latvia, pp. 347–350.
9. Blank I.A. (2006) *Antykryzove finansove upravlinnia pidpriemstvom* [Anti-crisis financial management of the enterprise]. Kyiv.
10. Darling, J.R., Kash, T. (1998). Kryzove upravlinnia: poperedzhennia, diahnozyka ta vtruchannia [Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention]. *Leadership & Organization Development Journal*, vol. 19, pp.179–186
11. Fulmer, J.G. (1984). Model klasyfikatsii bankrutstva dlia malykh firm [A Bankruptcy Classification Model for Small Firms]. *The Journal of Commercial Bank Lending*, pp. 25–37.
12. Garskaite-Milvydiene, K. (2012). Diahnozyka zahrozy bankrutstva pidpriemstvom [Diagnostics of bankruptcy threat to enterprises]. *Journal of Security and Sustainability Issues*, no. 1 (3), pp. 197–203.
13. Korotkov, E.M., (2010). Antikrizisnoe upravlenie [Crisis management]. Moscow: INFRA-M. Pp. 29–39.
14. Mackevičius, J. (2008). Analiz diialnosti pidpriemstva – sistema zboru, doslidzhennia ta otsinky informatsii [Analysis of the enterprise – a system of collecting, researching and evaluating information], no. (46), pp. 46–56.
15. Meiste, R., Jakstiene, S. (2015). Kryzovyi diahnoz u protsesi antykryzovoho upravlinnia u kompanii. Robochi dokumenty Instytutu ekonomichnykh doslidzhen [Crisis Diagnosis in Anti-Crisis Management Process in a Company]. *Institute of Economic Research Working Papers*, no. 9/2015. URL: <http://economic-research.pl/Journals/index.php/oc/article/view/154> (accessed 20 October 2021).
16. Olena, D., Valeriya, Y., Nataliya, M., Olga, R., & Katerina, K. (2018). Teoretychni aspekty vyznachennia kryzy pidpriemstv na osnovi suchasnykh otsinkovo-analizu [Theoretical aspects of determination of enterprises crisis on the basis of modern evaluation and analysis models]. *Perspectives of modern scientific research*, no. 5. URL: <http://conferencii.com/files/archive/2018-05.pdf> (accessed 20 October 2021).
17. Rosenblatt, M. (1989). Otsinky asymptotychnoi normalnosti, sylnoho zmishuvannia ta spektralnoi shchilnosti. *Asymptotic Normality, Strong Mixing and Spectral Density Estimates*, vol. 12 (4), pp. 1167–1180.
18. Sabelfeld, T.V., Shavandina, O.A. (2006). Analiz podhodov i metodov diagnostiki krizisnogo sostoianija predpriiatija [Analysis of approaches and methods for diagnosing the crisis of the enterprise]. *Polzunovskij vestnik*, no. 3, pp.185–190
19. Sakalas, A., Virbickaite, R. (2011). Pobudova modeli diahnozyky kryzovykh situatsii u kompanii [Construct of the Model of Crisis Situation Diagnosis in a Company]. *Engineering Economics*, Vol. 22 (3), pp. 255–261.
20. Šneidere, R. (2007). Metody finansovoho analizu dlia prohnozuvannia neplatospromozhnosti pidpriemstva [Methods of financial analysis for forecasting the insolvency of the enterprise]. URL: https://dSPACE.lv/dSPACE/bitstream/handle/7/5256/6494-Ruta_Sneidere_2007.pdf?sequence=1 (accessed 20 October 2021).
21. Taffler, R.J. (1984). Empiricheski modeli monitoringu brytanskykh korporatsii [Empirical models for the monitoring of UK corporations]. *Journal of banking & finance*, no. 8(2), pp. 199–227.

В. В. Хмурова, Р. В. Левицкий, Киевский национальный торгово-экономический университет. Диагностика финансового кризиса компании как мера предотвращения неплатежеспособности.

Аннотация. Цель статьи заключается в проведении теоретического анализа диагностики финансового кризиса компании с точки зрения предупреждения несостоятельности. **Методика исследования.** Достижение поставленной в статье цели осуществлено с помощью таких методов исследования: монографического, описательного, методов сравнительного анализа, а также использованием качественного, графического методов и метода группировки. **Результаты.** Предлагается проведение диагностики финансового кризиса как меры предотвращения неплатежеспособности и банкротства. Эффективность деятельности предприятий зависит от того, насколько быстро, своевременно и в полном объеме они могут выполнить расчеты, что в свою очередь зависит от эффективности управления предприятием. **Практическая значимость результатов исследования.** Использование на практике предложенных теоретико-прикладных подходов позволит повысить результативность деятельности предприятия.

Ключевые слова: кризис компании, финансовый кризис, метод экспресс-диагностики кризиса, метод фундаментальной диагностики кризиса, неплатежеспособность.

Viktoriia Khmurova, Ruslan Levitsky, Kyiv National University of Trade and Economics. Diagnosis of the company's financial crisis as a measure to prevent insolvency.

Annotation. The purpose of the article is to conduct a theoretical analysis of the diagnosis of the company's financial crisis in terms of insolvency prevention. A financial crisis is the likelihood of insolvency and bankruptcy of an entity that is below break-even point or lacks the capacity to perform better, and is an unplanned process of limited activity and limited ability to influence financial relationships with unpredictable outcomes that threatens further existence and enterprise development. In the context of the general economic downturn, most economic entities are in crisis, namely enterprises and organizations of certain industries and sectors of the economy, especially material production, which is most sensitive to changes in the phases of the economic cycle. Bankruptcy is one of the main elements of a market economy, as it creates a competitive business environment by removing inefficient businesses from the market. In addition, the bankruptcy mechanism is designed to restore the solvency of enterprises that are temporarily in a difficult situation, and subject to the application of reorganization procedures, they are able to continue to operate effectively in the market. **Research methodology.** Achieving the goal set in the article is carried out using the following research methods: monographic, descriptive, methods of comparative analysis, as well as the use of qualitative, graphical methods and grouping methods. **Results.** It is proposed to diagnose the financial crisis as a measure to prevent insolvency and bankruptcy. The efficiency of enterprises depends on how quickly, timely and fully they can perform calculations, which in turn depends on the efficiency of enterprise management. The consequences of bankruptcy for the state are extremely negative, as the functioning of financially unstable enterprises leads to a deterioration of the economic situation in the country. In addition, the disappearance of one enterprise can lead to disruption of technological chains in production, increasing social tensions. **The practical significance of the research results.** The practical use of the proposed theoretical and applied approaches will increase the efficiency of the enterprise.

Key words: company crisis, financial crisis, the method of rapid crisis diagnosis, the method of fundamental crisis diagnosis, insolvency.